

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEW

A magyar regionális tudomány egyik meghatározó tanulmánykötete

Baranyi B. (2017): Compendium. Válogatott tanulmányok a regionális tudomány köréből (Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen, 458 o.)

FÁBIÁN ATTILA, KULCSÁR LÁSZLÓ

FÁBIÁN Attila: egyetemi tanár, Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar; 9400 Sopron, Erzsébet u. 9.; fabian.attila@uni-sopron.hu; <https://orcid.org/0000-0003-2052-1607>

KULCSÁR László: professzor emeritus, Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar; 9400 Sopron, Erzsébet u. 9.; la.kulcsar@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5684-382X>

Attila FÁBIÁN: professor, Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, University of Sopron; Erzsébet u. 9., H-9400 Sopron, Hungary; fabian.attila@uni-sopron.hu; <https://orcid.org/0000-0003-2052-1607>

László KULCSÁR: professor emeritus, Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics, University of Sopron; Erzsébet u. 9., H-9400 Sopron, Hungary; la.kulcsar@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5684-382X>

Baranyi Béla professzor, az MTA KRTK RKI nyugalmazott tudományos tanácsadója, 2016 óta a Debreceni Egyetem professor emeritusa, magyar-történelem szakos tanár, a regionális tudomány elkötelezett, elismert és közismert személyisége. Tanulmánykötete életpályája tömör kivonatának is tekinthető. A nemrégén megjelent könyv főbb csomópontjait a gazdaság- és társadalomtörténet, a terület-, vidék- és településfejlesztés, az Alföld-kutatás, a perifériakutatás, a határtudomány, a határokon átívelő együttműködések Kárpát-medencei vizsgálata jelentik. A regionális tudomány valamennyi rejtelméből ízelítőt kaphatunk, betekintést nyerhetünk a tértudomány kutatómódszertanába, melyet a szerző mindvégig nagy alaposággal követett és fejlesztett. Könyvét lapozva izgalmas problémátér tárul elénk.

Hosszú idő telt el a Tiszántúl átalakuló társadalmának, társadalmi átrétegződésének 1985-ben megjelent és az Alföld-perifériák és a „periféria perifériái”

című, 2015-ben napvilágot látott tanulmányai között. Harminc év változás és harminc év állandóság. Baranyi Béla életművének legtermékenyebb időszaka. Változott a tér, változtak a határ menti kapcsolatok és sok minden más is. Állandó maradt a kutató következetessége, történelmi látásmódja, szeretete az Alföld és szűkebb hazája, Debrecen iránt.

Az írástudók kötelessége megírni a történelmet. Ami nincs megírva, az nem létezik az utókor számára. Professzor úr mindent megtett azért, hogy hiteles harminc évet olvashassunk tollából. Mátészalka mindennapjaitól a roma szegregáció területi elemzésén át a paraszti polgárosodás sajátosságaiig és a határmentiség számos árnyalatáig olvashattunk tőle. Európa külső határán, Biharországban azon kevés kutató közé tartozik, akik e periféria minden rétegét alaposan ismerik, tudományos alaposággal és kiváló nyelvezetével meg is szeretetik velünk. A Compendium e csodálatos és irigylésre méltó életív megismeréséhez, a teljes munkásság áttekintéséhez nyújt színes étlapot.

1998-ban az RKK Alföldi Tudományos Intézete részeként megalakult a Debreceni Osztály, mely biztos háttérrel nyújtott e tanulmányok megszületéséhez. Kár, hogy 2012 óta már csak a Debreceni Egyetemen folynak regionális kutatások.

Baranyi Béla az előszóban a compendium egyik értelmezésének megfelelően tematikus válogatásként jelzi írásainak kötetét. A tematikus válogatásoknak egy kiemelkedő tudományos teljesítmény esetében többféle funkciója lehet, ez a könyv a compendiumnak azt a dimenzióját ragadja meg, amely nem időjárás-jellegű, hanem időtálló ismereteket közöl. Ennek szerintünk az elsődleges oka az, hogy a regionalitás mellett Baranyi nagy jelentőséget tulajdonít a történetiségnek. Harmonizál ez a megközelítés báró Eötvös József gondolatával: „Ha az emberi dolgok fejlődését tekintjük, semmi sem tűnik fel inkább, mint azon hasonlóság, amely a történelem különböző korszakai közt létezik.”

A széles körű szakirodalmat felsorakoztató tanulmányok a regionális és a történeti dimenziót együttesen alkalmazva tárgyalják tudományos kérdéseiket, problémáikat. Számos olyan problémakör fogalmazódik meg ezekben az írásokban, amelyekhez hozzá kell fűznünk saját véleményünket és tovább kell vinnünk a szerző gondolatait, természetesen saját ismereteink, elképzeléseink alapján.

Vegyük röviden sorra ezeket, egyben a kutató életstációját! *Az első részben a szerző az Alföldről szóló tanulmányaiból válogat.* Ezeknek a tanulmányoknak azért van különleges jelentősége és aktualitása, mert a regionális tudománnyal foglalkozó szakemberek, főként a térség egyetemlein, kutatóintézeteiben dolgozók máig gondolatébresztő munkáit nem minden esetben szintetizálták. A szintetizálásnak pedig elsősorban azért van jelentősége – mint ahogyan Baranyi is megállapítja Beluszkyhoz hasonlóan –, mert létezik egy „alföldi” fejlődési út, amely nem rokonítható sem Nyugat-Európa, sem az amerikai frontier fejlődési útjával. Mi ebben a speciális? Baranyi szerint egyrészt a különleges földrajzi fekvés, másrészt a különleges történeti fejlődés, közte a török hódoltság következtében kialakult mezővárosi hálózat, amely Kovács Imre szóhasználatával élve többé-kevésbé sikerrel vagy sikertelenül próbálta megbontani a feudális

viszonyokat. Ez a sajátos alföldi út azért lényeges, mert a jelenlegi időszak fejlődési pályája történetileg meghatározott sajátosságokat tartalmaz, még ha nem is egyszerű determinációkról lehet beszélni. Baranyi kiemeli, hogy a sokszínű alföldi fejlődési út egyik jellemző eleme az elmaradottság, amely elmaradottság a gazdasági rendszer megváltozásával a korábinál erőteljesebben mutatkozik meg az Alföld egyes területein, például a Közép-Tisza-vidéken. Különösen hasznos elolvasni a szerző észak-alföldi és tiszántúli területek fejlődéséről írt dolgozatait, ahol rávilágít a társadalmi és térségi fejlődés szigetszerűségére: egy-egy kisebb térségben erőteljes polgárosodási folyamat indult meg, amely folyamat ma is tart és még mindig erősíti a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket a régióban. Ez a megállapítás azt is jelenti, hogy egyrészt az 1990 utáni átalakulás a korábbi adottságok mentén történt és történik, másrészt azt is, hogy nemcsak országos összevetésben, hanem a régión belül is azonosíthatók az elmúlt évtizedek fejlődésének nyertesei és vesztesei. Az Alföldi tanulmányokat, azaz az első részt két olyan írás zárja, amelyekben a regionális fejlődés elemzése interdiszciplináris jellegű, vagyis esetünkben a gazdaságelemzést jól ötvözi a történeti és a szociológiai összefüggésekkel. Baranyinak igaza van abban, hogy az új gazdasági és politikai rendszerben „az előnyök és hátrányok újfajta megosztását” tapasztaljuk, amely – tegyük hozzá – jelentősen befolyásolja az Alföld különböző térségeinek jövőjét.

A *Compendium* második részének tanulmányai a regionális kutatások egyik „kedvenc” témakörét, a centrum-periféria viszonyrendszer elemzését tartalmazzák. Ezeknek a tanulmányoknak aktualitását és jelentőségét különös fénybe helyezi, hogy 2017-ben emlékeztünk meg az osztrák-magyar „kiegyezés” 150. évfordulójáról, s hamarosan egy évszázada lesz annak, hogy az 1. világháború után újrarajzolták Magyarország határait. Nagyon fontos az a szemlélet, ahogyan a centrum-periféria viszonyrendszert a Kárpát-medence térségében értelmezi a szerző, majd a kialakult új közigazgatási határok által teremtett határmentiség és a centrum-periféria viszonyok alakulását vizsgálja. A jövőben ezeknek a vizsgálatoknak és a leszűrt tapasztalatoknak jelentősége olyan mértékben fog növekedni, ahogyan össze fog nőni, ami összetartozik. A centrum-periféria tanulmányok másik, nem kevésbé jelentős témaköre is megtalálható a kötetben, mégpedig a belső perifériák problémaköre. Az alföldi régiókban ez kiemelkedő fontosságú kutatási terület és szorosan összefügg az első fejezetbe válogatott tanulmányokkal. A tanulmánykötet által is feltett nagy kérdés, hogy az alföldi, közelebről a Tisza térség fejlesztésének milyen újtjai lehetségesek, milyen kihívásokkal kell szembenézni ennek az egyáltalán nem egységes térségnek. Baranyi a választ 2014-ben publikált írásában egy olyan kiút meghatározásával adja meg, amely három sajátos irányt jelöl: egyrészt az újraiparosodás útját, másrészt a környezetipar fejlesztését, harmadrészt a harmonikus vidékfejlesztést. A jövő kérdése lesz, hogy vajon az alföldi térségek hol és milyen mértékben fogják megtapasztalni ezeket a változásokat.

Már korábban említettük, hogy a tanulmánykötet egyik erőssége a regionális és a történeti megközelítés. Ez tükröződik a harmadik tematikus részben is,

amelynek címe: Jelenlévő múlt – településtörténeti-kistérségi írások. Ez a rész a legnagyobb terjedelemben Debrecen és térsége fejlődésének sajátosságaival foglalkozik. Igen részletes Debrecen-tanulmányt olvashatunk, amely történetileg vizsgálja a város helyzetét és szerepét, az ipari fejlődés, a polgárosodás, a közlekedési viszonyok területi vonatkozásait. Az olvasónak az az érzése, hogy szükséges lenne folytatni ezt az elemzést, figyelembe véve a határon túli térségekhez és elsősorban a Nagyváradhoz fűződő kapcsolatrendszer alakulását.

A kötet harmadik részének talán a legérdekesebb és leginkább gondolatébresztő tanulmánya a polgárosodás esélyeit vizsgálja Debrecen példáján. Baranyi már a tanulmány elején leszögezi, hogy a polgárosodás fogalma igen összetett, s a fogalom értelmezésében nincs egység a szakirodalomban. Mi magunk a polgárosodásnak, a polgári fejlődésnek, átalakulásnak három dimenzióját tartjuk fontosnak: az egyik a tőkés gazdaság, a piacgazdaság kialakulása és térnyerése, amely nem minden konfliktus nélkül lépett a feudális gazdaság helyére. Ez azonban önmagában kevés. Baranyi a tőkés átalakulást szintén kiemelten kezeli, s az általunk is fontosnak tartott dimenzióval, a polgári értékrend megjelenésével, alakulásával is foglalkozik. Itt van azért egy kis zavar, mégpedig a polgári és a polgárparaszti (cívis) fejlődést tekintve. A zavart az okozza, hogy a debreceni társadalom lassan haladt ezen az úton, aminek oka a hátrányos helyzet és a problematikus társadalmi struktúra, amelyben a mezőgazdasági szektor és a szektort éltető gazdálkodási formák voltak a legjelentősebbek. Ez a két tényező, azaz a gazdasági modernizáció lassúsága és a felemás polgári-paraszti értékrend önmagában is konfliktusokkal terhelt, de a polgárosodás harmadik dimenziója – amelynek elemzése sajnos hiányzik –, az ellensúlyokat kiépítő polgári alapú intézményrendszer legfeljebb csak csírájában volt meg. A polgárosodás e három dimenziójának sajátosan kelet-európai összefonódása máig érezhető hatást gyakorol. Kérdés, hogy a jövő tendenciái e három dimenzióban milyen változásokat eredményeznek Magyarországon vagy akár Debrecenben.

Már a negyedik részhez vezet át a Maradék Biharország című tanulmány. Ebben a szerző egy sajátos területi folyamatot ismertet, amely a trianoni döntések következményeként volt jelen döntően a berettyóújfalui térségben. A csonka Bihar megye központjának Berettyóújfalut jelölték ki. A település, mint Baranyi mondja, nem volt felkészülve erre a szerepre adottságait és erőforrásait tekintve sem. Ahogyan a szerző jellemezte, ez a térség a „periféria perifériája” volt. Ebből a szerepből ma is nehezen tör ki, annak ellenére, hogy az elmúlt években jelentős gazdasági együttműködés bontakozott ki a határ két oldalán. A térszerkezet „újraegyesítését” a szerző az említett gazdasági együttműködésen túl a sajátos bihari mentalitás és identitás fennmaradásában látja. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a térség Románia egyik „nyugati kapuja”, amely egyben Magyarország egyik elmaradott „keleti” területe. Ez a kettősség azonban jelentős fejlődési potenciált is jelez.

A negyedik rész A határmentiség dimenziói címet viseli. A 90-es évek közepén az ukrán–magyar, később a román–magyar határszakasz feltárásával a magyar

történelemben mindig különleges terek jellemző folyamatainak és szerkezetének elemzése indul el Baranyi Béla irányítása mellett. Ahogyan Rechnitzer János (2016, 299.) fogalmaz a professzor 70. születésnapjára írt köszöntőjében: „Itt világok találkoznak egymással, a perifériák érintkeznek perifériákkal, de milyen más az egyik és mennyire különböző a másik periféria...” Baranyi Béla hitttel és mély őszinteséggel tárja elénk e különleges tér földrajzi, gazdasági és társadalmi struktúráját, kapcsolati rendszerét és mozdítórugóit.

A fejezet tanulmányai szélesebb horizonton mozognak. Az Európai Unióba való belépés jelentős akadályt hátrított el a Kárpát-medence erőforrásrendszerének egységes szemlélete elől. A fejezetben lévő írások nem egyszerűen csak magyar-román vagy magyar-szlovák viszonyokat érintenek, hanem eurorégió szintű megközelítést tartalmaznak. Ezek között a legjelentősebbnek a kohéziós politika megvalósulását tartjuk. A kohéziós politikának a Kárpát-medencét érintő területein mindenképpen szükséges az államhatárok légies kezelése, máskülönben maga a kohéziós politika vall kudarcot, mint erre több jel is mutat.

Baranyi compendiumának egyik legfontosabb üzenete éppen ez: rámutatott arra, hogy az EU kohéziós politikája nem szabdalható szét patchworkdarabokra egy olyan makrotérségben, mint az organikus szerveződő Kárpát-medence. Euroregionális szerveződések bemutatásával arra törekedett, hogy erre a megközelítésre felhívja a figyelmet. Mindez nem jelenti azt, hogy az évszázadok alatt kialakult regionális különbségek – amelyek például gazdasági teljesítményben vagy kulturális sajátosságokban érzékelhetők – rövid időn belül eltűnének, hanem azt, hogy erőforrásaik legkedvezőbb használatával hátrányaikat mérsékelhetik, sérülékenységüket csökkenthetik.

A kutatási területek korábbi és jelenkori időszerűségét már méltattuk, s ezek az írások megerősítik egy nagyobb természetes tájegység morfológiai, gazdaságtörténeti, kulturális vizsgálatának fontosságát. Az Európai Unió rendszere, koncepciója lehetővé teszi ezeknek a kutatásoknak erősítését. Baranyi írásai csak aláhúzzák ennek aktualitását, és azt is, hogy sokrétű tudományos tapasztalatai a jövő kutatásai számára is elengedhetetlenek.

A kötet méltóképpen reprezentálja e kivételesen gazdag tudományos teljesítményt, amelynek ismertetésével a recenziót készítőik köszöntik a szerzőt, Baranyi professzort.

Irodalom

- Rechnitzer J. (2016): A keleti végek regionalistája. A 70 éves Baranyi Béla köszöntése. In: Tamás J., Popp J. (szerk.): *Baranyi Béla 70. A kapocs*. Debreceni Egyetem Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar, Mezőgazdaság, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar, Debrecen, 298–301.